

УДК 316.6:159.947:1(091)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНА ВОЛІ

Наталія Ковтун

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
кафедра філософії
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна*

У статті досліджуються концептуальні підходи до інтерпретації феномена волі в західній і вітчизняній науковій парадигмі ХХ ст. Особлива увага зосереджена на зміщенні дослідження атрибутівних ознак волі, вольових процесів, станів і якостей у сферу експериментальної психології. З'ясовано, що в радянській науці домінувало об'єктивістське розуміння волі й вольових якостей, формування яких ставилося в залежність від соціального середовища, а не внутрішніх інтенцій людини. У дослідженні доведено засадничу роль у науковій літературі ХХ ст. мотиваційного підходу, в межах якого воля пов'язувалася з моральністю як основою ретрансляції особистісних мотивів активності людини на суспільний рівень.

Ключові слова: воля, вольові процеси, мотивація, соціальна активність, суспільство.

Протягом останніх десятиліть у різних сферах соціального буття відбуваються кардинальні перетворення, які торкаються взаємодії між індивідом і соціальними спільнотами, громадянином і державою, людиною і суспільством, суспільством і державою. Ці трансформації збігаються зі стрімким поширенням інноваційних технологій, становленням глобальних інформаційних мереж, які чинять вирішальний вплив на функціонування індивідуальної й суспільної свідомості. При цьому розвиток інформаційних технологій і їх поширення в різних сферах соціальної буттєвості не стільки призвів до зростання рівня людської свободи, скільки перетворив людину на об'єкт ще більших політичних, релігійних та економічних маніпуляцій. На рівні індивідуальної й суспільної свідомості дедалі більше поширюється переконання щодо існування жорсткої соціальної необхідності, що призводить до виправдання людиною власної безвольності, безініціативності й безвідповідальності. Під впливом таких уявлень формується тип людини, яка зневірилася у своїй здатності позитивно впливати на розвиток суспільства. У зв'язку з цим значної актуальності набуває проблема дослідження впливу волі й вольових процесів на рівень соціальної активності людини.

Проблема визначення сутнісних ознак волі, зокрема в її співвідношенні з розумом, має давню традицію дослідження. У західній філософській традиції проблема волі стала предметом зацікавленості Платона, Аристотеля, Аврелія Августина, Фоми Аквінського, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Й. Фіхте, Г. Гегеля, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, Ф. Тьонніса та ін. У ХХ ст. концепцію виявлення вольового начала на ірраціональному й раціональному рівнях буттєвості людини запропонували К. Ясперс, Р. Мей, Дж. Серль, Х. Хофмайстер, Ч. Куль. Окремі аспекти взаємозв'язку вольових процесів і станів соціальної апатії й соціальної аномії в суспільстві масового споживання розкриті у філософії постмодернізму (Ж. Бодріяр, М. Фуко). В українській науковій літературі осмислення феномена волі відображення в працях О. Бахтіярова, І. Бега, Г. Ващенко, С. Дацюка, С. Дністряна, Д. Донцова, О. Коваленка, А. Колесника, О. Костенка, В. Липинського, М. Розумного, Т. Павлової,

В. Трофименка та ін. Однак проблема концептуалізації наукових підходів до аналізу волі в соціально-філософській парадигмі не стала предметом прискіпливого дослідження.

Метою статті є з'ясування концептуальних підходів до вивчення феномена волі в науковій парадигмі XX ст.

На відміну від XIX ст., інтерес до вивчення вольової проблематики в науковій парадигмі відчутно змінився у XX ст. Якщо в XIX ст. волюнтаризм був одним із провідних напрямів в ірраціоналістичній інтерпретації соціально-філософських феноменів, то в наступному столітті під впливом фрейдизму, марксизму й позитивізму проблематика дослідження вольових процесів і станів поступово змістилася на маргінес наукового аналізу. Здобутки в дослідженні феномена волі в означений період здійснені переважно у сфері психології.

У зв'язку з цим пануючою методологічною тенденцією в процесі аналізу волі стало обґрунтування її самодостатньої ролі у свідомості. Зокрема, «Е. Мейлан обґрунтував теорію центрального моменту вольового акту; Н. Ах доводив первинність особливого переживання волі як чистого непізнаного акту свідомості й особливої форми вольової детермінації; Й. Ліндворський обґрунтував наявність особистої свідомості як джерела вольового переживання та розглядав вольовий акт як елемент мотивації; Ф. Евелінг досліджував ідентифікацію мотиву як основу вольового акту» [1, с. 147].

На цій підставі мотиваційна методологія дослідження феномена волі, яка отримала новий імпульс після робіт К. Левіна, фактично розчинила вольові процеси в емоційно-вольовій сфері психіки. Саме К. Левіну належить висновок про провідну координуючу роль мотиваційно-вольових процесів відносно інших психічних процесів. Поведінка особистості в такій інтерпретації визначається значною кількістю «напружених систем», які є цілями, сформульованими самим суб'єктом або визначеними впливом зовнішнього середовища. Зазначені цілі постають не тільки когнітивною репрезентацією майбутнього стану, а й динамічним мотиваційним утіленням потреб особистості [2, с. 94–164]. У випадку виникнення декількох напружених систем саме вольова активність допомагає людині вибрати домінуючий напрям дії. А якщо це не вдається повною мірою, то виникають помилкові дії. У дослідженнях К. Левіна фактично відбувається отождолення мотиваційних процесів і волі.

Утім у західноєвропейській психології під впливом експериментальних даних після справжнього буму досліджень мотивації, за твердженням С. Шапкіна, формується критичне сприйняття позиції, за якою мотиваційні процеси, засновані на оцінці очікування успіху, прямо визначають поведінку. При цьому відбуваються спроби уточнення моделі «очікування-цінність» через уведення нових особистісних і ситуаційних змінних, які опосередковують зв'язок між мотивом і поведінковими проявами (стратегіями вирішення завдань, ефективністю діяльності, емоційним фоном діяльності) [3, с. 14]. Прямим наслідком такої критики стало витіснення мотиваційної проблематики, а з нею й дослідження феномена волі на маргінес наукового аналізу.

Унаслідок переорієнтації досліджень в експериментальну сферу «воля як самостійний предмет дослідження зникла з проблематики західної психології, а частина поведінкових явищ, які традиційно зараховувалися до вольових, стала досліджуватися в контексті інших проблем» [4, с. 6]. Більше ніж на півстоліття феномен волі як предмет дослідження зник зі вжитку в західній науці. Опосередковано воля вивчалася в контексті дослідження мотивації, соціальної установки, очікування. Ці тенденції пов'язані з домінуванням у науці позитивістського підходу. Згідно з ним, через відсутність можливості верифікації багатьох філософських і психологічних понять, зокрема й поняття

«воля», та неможливість їх зведення до аксіоматичного знання робився упереджений висновок про їх ненауковий характер.

У наступні десятиліття в західній науці чи не єдиною роботою, присвяченою аналізу волі, стала праця Р. Мея «Любов і воля» (1969), у якій значна увага присвячена дослідженню впливу психоаналізу та марксизму на фактичне зникнення вольової проблематики зі сфери наукового аналізу. Як зазначає дослідник, якою б не була теоретична значущість або помилковість такої позиції, вона мала значне практичне значення [5, с. 100]. Саме вона стала основою переконаності сучасної людини в тому, що вона є безвольним продуктом нездоланної сили психічних прагнень або продуктивних сил.

У широкому розумінні воля, за твердженням Р. Мея, є здатністю організовувати свою особистість так, щоб вона могла здійснювати рух у певному напрямі або до певної мети. Дослідник акцентує увагу на діалектичній єдності волі й бажання, визначаючи низку феноменологічних аспектів, які варто при цьому брати до уваги. Зокрема, волю й бажання можна розглядати як діючі полярності: воля вимагає самосвідомості, а бажання – ні. У волі виявляється можливість вибору, натомість у бажанні вибору вже немає. Бажання привносять у волю тепло, задоволення, фантазію, дитячу гру, свіжість і багатство змісту, а воля надає бажанням націленості і зрілості [5, с. 114]. Іншими словами, воля не просто захищає бажання, без бажання вона втрачає енергію, життєву силу, потоплюючи у внутрішніх суперечностях.

Ідеї Р. Мея багато в чому співвідносяться з волонтаризмом І. Ільїна. Зазначена співзвучність ідей дослідників пов'язана з обґрунтуванням ними єдності вольового начала й феномена любові в бутті особистості. На думку Р. Мея, ми любимо й воліємо світ як безпосередню, спонтанну цілісність [5, с. 181]. Ми не просто воліємо світ, ми творимо його своїми рішеннями, своїм вибором, привносимо за допомогою волі почуття та енергію.

Однак з 80-х рр. XX ст. в західній науковій парадигмі відновлюється певний інтерес до дослідження вольових процесів. Неспроможність через традиційні когнітивні підходи пояснити процеси цілеспрямованої поведінки примусила деяких учених звернутися до дослідження сутності волі. Маються на увазі передусім праці Р. Багоці, Г. Берріса, П. Голлвіцера, М. Джилі, А. Дорсчела, Г. Кілхофнера, Ю. Куля, Р. Норвуда, Х. Хекхаузена [6, с. 41].

У теоретичному й експериментальному контекстах найбільш розробленою є концепція контролю за дією (*action control theory*) Ю. Куля [7, р. 101–128]. Згідно з нею, будь-яка цілеспрямована поведінка людини проходить два етапи. На першому етапі відбувається формування наміру, вибір мети та забезпечення енергією для її реалізації. На другому етапі мета реалізується на основі різних стратегій вольової регуляції. Поряд із концепцією контролю за дією, досить поширеною в зарубіжній психології, є дослідження проблематики прийняття рішення та його реалізації на практиці (Х. Хекхаузен, Дж. Жу). Особливої уваги заслуговує аналіз волі Г. Берріосом і М. Джилі, які запропонували концептуальний виклад розладів волі у формі абулії, одержимості й імпульсивності. Уважаючи занепад інтересу до аналізу волі позбавленим емпіричної основи, дослідники обґрунтовують необхідність аналізу волі на основі вивчення вольових актів за допомогою категорій практичної психіатрії.

Утім у напрацюваннях більшості сучасних авторів випущено цілий вимір духовного людського досвіду. Він полягає в інтенціональному характері людського воління, іншими словами, у здатності людини через вольові якості й вольові стани спрямовувати власну активність на об'єкт перетворень. Певним чином інтенціональність волі стала предметом дослідження А. Шопенгауера, В. Джемса, Дж. Серля. Цілеспрямованість волі розглядається й у творах Р. Мея, який під інтенціональністю розумів структуру, що надає

смысл переживанню. Її не можна ототожнювати з намірами, адже інтенціальність – це сама спроможність людини мати наміри [5, с. 124]. Інтенціальність утілюється в здатності людини уявляти ймовірний розвиток подій, які відбуваються. Іншими словами, вона є здатністю структурувати, формувати і змінювати себе в теперішньому, враховуючи ймовірні сценарії розвитку майбутнього.

Загалом «сучасні дослідження у сфері психології вольової регуляції на Заході мають несистемний характер, вони ґрунтуються на різних методологічних підходах» [8, с. 136]. Отже, певна різновекторність у дослідженнях джерел, змісту, структури вольового процесу, зокрема в соціальному контексті, у західній філософії та психології визначає необхідність аналізу зазначеної проблематики у вітчизняній науковій парадигмі.

У вітчизняній психологічній науці воля стала предметом дослідження ще в першій половині ХХ ст. Одним із засновників рефлексорної концепції волі вважається І. Сеченов, який увів у наукову парадигму розуміння волі як діяльнісного сегмента розуму й морально-го почуття. Дослідниками, які вперше у вітчизняній науковій парадигмі почали розглядати волю як особливу форму психічної регуляції поведінки, були О. Лазурський і М. Басов. Так, у праці М. Басова «Воля як предмет функціональної психології» (1922) воля розглядалась як психічний механізм, посередництвом якого особистість регулює свої психічні функції, пристосовуючи їх одну до одної відповідно до поставленого завдання. Влада особистості над своїми душевними станами «можлива лише за наявності у складі її душевної єдності деякого регулятивного фактору, яким здорова особистість завжди володіє. Назва цього фактору – воля» [9, с. 14]. У такій інтерпретації воля, по суті, зводилася лише до регулятивної функції уваги, сприйняття, мислення й почуттів. При цьому в працях М. Басова відсутній комплексний аналіз волі та дослідження вольової активності, вольових якостей, вольових станів як атрибутивних ознак вольового процесу.

Незважаючи на наявність деякої кількості робіт у радянській науковій літературі, присвячених дослідженню волі (М. Басов, О. Лазурський), у ній від 30-х рр. ХХ ст. феномен волі перебував на периферії наукових інтересів через панування у сфері психології рефлексології й реактології. У науково-теоретичному плані це пов'язано з тим, що у світовій психології воля розглядалася як духовна здатність, невідчужувана від особистісного буття людини. Таке розуміння суперечило потребі тоталітарної радянської держави «в керованих соціальних суб'єктах з матеріалістичними принципами ідеології» [1, с. 147]. Зусилля радянських учених спрямовувались на те, щоб довести об'єктивний, незалежний від свідомості, характер вольових зусиль. Це мало засвідчити, що духовні якості, зокрема вольові, залежать від соціального середовища, а не від внутрішніх інтенцій людини.

Іншим шляхом пішов радянський дослідник В. Екземплярський, який розробив психологічно-педагогічну інтерпретацію явищ духовної природи та пов'язав виховання волі з психологічним аналізом. Виходячи з категоричного імперативу І. Канта, В. Екземплярський доводив, що, «оскільки особистість конструюванню не піддається, волю можна лише виховувати, підкоряючись природному закону її функціонування» [1, с. 148]. Він категорично заперечував корисність маніпулятивного втручання у вольовий процес. В. Екземплярському належить і ґрунтовний аналіз розвитку вольової активності в юнацькому віці. Окрім цього, дослідник наголошував на необхідності «індивідуалізації вольового виховання» [10]. Джерелом слабкості волі він називав різноспрямованість та імпульсивність прагнень, причиною яких є культурне ускладнення рецептивного й моторного складників інстинктів.

У післявоєнний період у радянській науці значну роль у відновленні інтересу до проблематики волі відіграла праця К. Корнілова «Воля та її виховання» (1957). Через непе-

ликий обсяг вона лише схематично відображала сутність волі. З часом заявлений інтерес до дослідження волі в радянській науці реалізувався в прикладному підході до її тлумачення. Так, у радянській науці дослідження вольового зусилля сконцентрувалося здебільшого в спортивній психології. Особливої актуальності при цьому набувають дослідження засновника рязанської психологічної школи В. Селіванова, який визначав волю як здатність особистості до свідомих зусиль. Представники цієї школи «незмінно обстоювали дослідження проблеми волі навіть у часи найбільшого скепсису щодо неї» [11, с. 187]. Вони інтенсивно експериментували у сфері виявлення вольових якостей, утім результати цих прелімінарних спостережень та експериментів були недостатньо обґрунтовані через понятійний апарат.

Досить ґрунтовно висвітлена в радянській психологічній літературі й проблематика вольового зусилля. Цей напрям започаткований у працях М. Басова, О. Лазурського, В. Мяснищева, В. Мерліна, в яких вольове зусилля розглядалося як атрибутивна і специфічна ознака волі. Важливу роль у дослідженні феномена волі мала й робота С. Рубінштейна «Основи загальної психології» [12], у якій розкрито процес становлення й розвитку волі, з'ясовано роль вольових процесів у визначенні напрямів діяльності, досліджено проблему детермінованості діяльності людини і співвідношення між свідомими та підсвідомими елементами вольової регуляції поведінки.

У свою чергу, сміливість як вольова якість стала предметом дослідження А. Висоцького, Б. Смірнова, Н. Скрябіна. Проблематика критеріїв вольової діяльності ґрунтовно розглянута в працях В. Іваннікова. На підставі критичного аналізу наукової літератури дослідник виділив такі критерії вольової активності: 1) вольові дії є усвідомленими, цілеспрямованими, умисними, прийнятими до здійснення за власним свідомим рішенням; 2) вольова діяльність є діяльністю, необхідною через зовнішні (соціальні) або особистісні причини; 3) вольова дія має висхідний дефіцит спонукання (або сповільнення); 4) вольова діяльність у підсумку забезпечується спонукальним збудженням (сповільненням) за рахунок функціонування певних механізмів і закінчується досягненням поставленої цілі [13, с. 75–76]. Ці типи критеріїв зумовлюють й чотири відповідні функції волі: ініціація і здійснення вольової діяльності; вибір діяльності за конфлікту цілей і мотивів; регуляція різних параметрів діяльності; регуляція психічних станів та організація психічних процесів [13, с. 79].

Певним чином узагальнюючи напрацювання радянських дослідників, О. Леонт'єв обґрунтував розуміння довільності й волі як вирішальних факторів у розвитку дитини [14, с. 446–456]. Цієї позиції дотримується й Л. Божович, яка обґрунтувала позицію, згідно з якою у сфері психології особистості проблема волі є визначальною [15, с. 45–53]. Однак, незважаючи на визнання ключового значення проблематики дослідження феномена волі в психологічній парадигмі, у ній так і не сформувалося єдиного магістрального підходу до розуміння волі.

Попри те що в радянській науці були поодинокі спроби розглядати волю як єдину й неподільну якість (К. Корнілов, К. Платонов), у ній чітко сформувалися чотири основні підходи до розуміння феномена волі – мотиваційний, регулятивістський, ціннісний та активістський. Їх основою стало виокремлення одного зі складників вольового процесу. Так, ще в працях І. Сеченова започатковано мотиваційний підхід до розуміння волі. Аналізуючи моральний компонент волі, дослідник указував на наявність у вольових актах морального компонента мотиву [16, с. 177]. Воля розуміється І. Сеченовим як діяльнісна сторона розуму й морального почуття, яка часто діє наперекір почуттям.

На тісному зв'язку волі й мотивації наголошував і С. Рубінштейн. Уся перша частина параграфа праці «Основи загальної психології», присвяченого аналізу волі, – «Приро-

да волі», по суті, є дослідженням різних аспектів учення про мотивацію. С. Рубінштейн доводив, що «зародки волі містяться вже в потребах як висхідних спонуканнях людини до дії» [12, с. 588]. Дещо інший підхід репрезентований у працях Д. Узнадзе, згідно з якими «основою волі розглядається вибір мотиву» [17, с. 72–81]. До цієї позиції схиляється й В. Іванніков, який інтерпретував волю як довільну форму мотивації [18, с. 18–28]. Мотиваційний підхід тісно пов'язаний із соціально-філософським розумінням волі, адже в його межах мотивація пов'язується з моральністю як основою підкорення особистісних мотивів соціально значущим інтересам.

У руслі мотиваційного підходу до розуміння феномена волі лежить і виведення вольових засад діяльності людини з бажань. Саме до такої позиції схилялися Г. Спенсер і В. Віндельбанд. У свою чергу, у працях Д. Прістлі обґрунтовувалося вчення про споглядання бажаного предмета як основу соціальної активності. Ця тенденція щодо розуміння феномена волі стала поширеною й у психологічній науковій парадигмі. Визначення волі як бажання-хотіння, тобто як причини активності суб'єкта, можна знайти «й у зарубіжній класичній психології (Н. Ах, Т. Рібо, В. Вундт, К. Левін, Ж. Піаже та ін.), і в працях радянських дослідників (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Д. Узнадзе, Л. Божович та ін.)» [19, с. 51]. Красномовним утіленням цього підходу є міркування С. Рубінштейна про те, що основою волі є «активна сторона потреби, яка втілюється у формі прагнення, бажання або хотіння» [12, с. 515].

Зважаючи на значну кількість досліджень, у яких обґрунтовується мотиваційний підхід до розуміння феномена волі, виникає необхідність їх класифікації. Досить обґрунтованою є, на нашу думку, класифікація, запропонована С. Ільїним. Автор виділяє щонайменше три напрями щодо розуміння співвідношення мотивації й волі в науковій літературі: за першим із них, воля ототожнюється з мотивацією; згідно з другим підходом, визнається тісний зв'язок між волею й мотивацією, однак заперечується їх ототожнення; у межах третього підходу мотивація визнається лише однією зі сторін вольової поведінки або процесу вольового спонукання [20, с. 33–36].

Ототожнення мотивації з волею характерне й для західної, зокрема американської, наукової парадигми. Ототожнення мотивації й волі призвело в перспективі до зникнення на декілька десятиліть волі як предмета наукового дослідження в західній психології. Окрім того, у ній сформувалося хибне уявлення, що сама по собі мотивація або бажання без будь-яких інших факторів можуть викликати активність людини щодо реалізації мети. Подібні тенденції, як зауважує В. Селіванов, простежувалися й у радянській психології. Деякі радянські психологи як вогню боялися самого терміна «воля», надаючи перевагу ще більш невизначеним поняттям – «неусвідомлювані процеси» й «активність», хоча кожному з них було добре відомо, що активність і сваволя бувають різні: на рівні звички або емоційного пориву, коли від суб'єкта не вимагається мобілізація намірених зусиль, і на рівні усвідомлюваної напруженості, пов'язаної з необхідністю намірених подолання труднощів [21, с. 190]. Прагнення уникати поняття «воля» вказує й на те, що досі нез'ясованими є атрибутивні ознаки волі в їх співвідношенні з мотивацією.

У межах другого підходу на тлі визнання тісного зв'язку волі й мотивації заперечується їх ототожнення. У працях різних дослідників обґрунтовується неоднакова міра їх співвідношення: воля тлумачиться як своєрідний механізм, різновид і характеристика мотивації (Л. Божович, Л. Виготський) або як ознака недостатності спонукальних мотивів діяльності (Й. Бекман, В. Іванніков, Ж. Піаже). До третього підходу щодо розуміння співвідношення волі й мотивації належать дослідники, які вважають, що мотивація є однією зі сторін вольової поведінки, вольового спонукання (К. Корнілов, Л. Виготський, В. М'яси-

щев, П. Рудик). У контексті такого розуміння мотивація завжди має різновекторний довільний характер. Відтак мотивація й детермінація постають хоча й взаємопов'язаними, однак жодним чином не тотожними поняттями.

Мотиваційний підхід до розуміння волі має й слабкі сторони, адже в ньому сила волі підміняється силою бажання. На цій підставі здійснюється підміна уявлень про вольове напруження уявленням про силу переживання або силу бажання. Ще одним недоліком мотиваційного підходу є те, що в ньому відбувається нівеляція вивчення вольових якостей і станів.

Загалом у ХХ ст. проблематика дослідження вольових процесів змістилася переважно у сферу психологічних дисциплін. У західній науковій парадигмі під впливом позитивістських і психоаналітичних методологічних підходів проблема волі опинилася на маргінесі наукового інтересу в межах мотиваційної експериментальної прикладної методології дослідження. У радянській науковій літературі після появи декількох магістральних досліджень, які торкалися різних аспектів вольового процесу (праці М. Басова, В. Екземплярського, О. Лазурського), на декілька десятиліть проблематика дослідження волі перейшла на периферію наукового аналізу. У руслі марксистсько-ленінської ідеологічної парадигми зусилля радянських учених були спрямовані переважно на доведення об'єктивного, незалежного від свідомості характеру вольових зусиль. На цій підставі обґрунтовувалася позиція, що вольові якості індивіда залежать від соціального середовища, а не його внутрішніх інтенцій. Провідну роль у радянській науці відіграв мотиваційний підхід, у межах якого воля пов'язувалася з моральністю як основою переведення особистісних мотивів на суспільний рівень (І. Сеченов, С. Рубінштейн, Л. Виготський, Д. Узнадзе, В. Іванніков). У контексті мотиваційного підходу перебуває й виведення волі зі сфери бажань і прагнень (Б. Ананьєв, Л. Божович, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, Д. Узнадзе).

Список використаної літератури

1. Серова О.Е. Проблема воли в психолого-педагогическом наследии В.М. Экземплярского. Вопросы психологии. 2011. № 3. С. 145–154.
2. Левин К. Намерение, воля и потребность. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. Москва: Смысл, 2001. С. 94–164.
3. Шапкин С.А. Экспериментальное изучение волевых процессов. Москва: Смысл: ИП РАН, 1997. 144 с.
4. Крыжановская ОА. Свобода, воля, власть (философские проблемы социальной и политической воли). Ростов-на-Дону, 1996. 163 с.
5. Мей Р. Любовь и воля. Москва: Релф-бук; Киев: Ваклер, 1997. 384 с.
6. Ковтун Н.М. Воля як основа соціальної активності: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Житомир: Євенок О.О., 2014. 292 с.
7. Kuhl J. Volitional mediators of cognition-behavior consistency: Selfregulatory processes and action versus state orientation. Kuhl J., Beckmann J. (Eds.) Action control: From cognition to behavior. Berlin: Springer-Verlag, 1985. P. 101–128.
8. Шляпников В. Роль волевой регуляции в процессе профессиональной адаптации молодых специалистов. Вопросы психологии. 2010. № 6. С. 78–90.
9. Басов М.Я. Воля как предмет функциональной психологии. Пг.: Начатки знаний, 1922. 115 с.
10. Экземплярский В.М. Воспитание воли: (Биологические основы психотехники характера). Москва: Русский книжник, 1929. 286 с.
11. Батыршина А.Р. Проблемы психодиагностики волевой сферы личности. Ярославский педагогический вестник. 2010. № 2. С. 186–191.

12. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Москва: Учпедгиз, 1946. 704 с.
13. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 142 с.
14. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности ребенка в дошкольном возрасте. Проблемы развития психики. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1959. С. 446–456.
15. Божович Л.И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе. Вопросы психологии. 1976. № 6. С. 45–53.
16. Сеченов И.М. Избранные произведения. Москва: Учпедгиз, 1953. 334 с.
17. Чхартишвили Ш.Н. Проблема воли в психологии. Вопросы психологии. 1967. № 4. С. 72–81.
18. Иванников В.А. Произвольные процессы и проблема воли. Вестник МГУ. Серия 14 «Психология». 1986. № 2. С. 18–28.
19. Смирнова Е.О. Развитие воли и произвольности в раннем онтогенезе. Вопросы психологии. 1990. № 3. С. 49–57.
20. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 368 с.
21. Селиванов В. Избранные психологические труды. Рязань, 1992. 194 с.

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF WILL

Nataliia Kovtun

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
Department of Philosophy
Velyka Berdychivska str, 40, 10008, Zhytomyr, Ukraine*

In the article conceptual approaches to will phenomenon interpretation in western and the national scientific paradigms of the XX century are researched. Attributes of will, volitional processes, states and qualities research shift into the field of experimental psychology is emphasized. It was found out that in the Soviet scientific paradigm objectivistic understanding of will and will qualities, the formation of which was put into dependence on the social environment but not internal human intentions, dominated. In the research work fundamental role of motivational approach in the scientific literature of the XX century is proved. According to motivational methodology of the analysis will that was in dialectical unity with morality was interpreted as the underlying mechanism of transformation of personal motives of human activity into the social ones.

Key words: will, volitional processes, motivation, social activity, society.